



Norma, kas paredz bērna tēvam tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu

Satversmes tiesa 2020. gada 12. novembrī pasludināja spriedumu lietā **Nr. 2019-33-01** “**Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam**”.

Apstrīdētā norma

Darba likuma 155. panta pirmā daļa: “Bērna tēvam ir tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu. Atvaļinājumu bērna tēvam piešķir tūlīt pēc bērna piedzimšanas, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc bērna piedzimšanas.”

Augstāka juridiskā spēka norma

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 110. panta pirmais teikums: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības.”

Lietas fakti

Lieta ierosināta pēc Personas C (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) pieteikuma. Pieteikuma iesniedzēja atrodas stabilās viendzimuma attiecībās un jau vairākus gadus dzīvojot kopā ar savu partneri. Pēc kopdzīves uzsākšanas Pieteikuma iesniedzējas partnerei piedzimuši divi bērni, un viņu dzimšanu Pieteikuma iesniedzēja

un viņas partnere plānojušas kopīgi. Abi bērni dzīvojot kopīgā mājsaimniecībā ar Pieteikuma iesniedzēju un viņas partneri.

Uzreiz pēc jaunākā bērna piedzimšanas Pieteikuma iesniedzēja vēlējusies doties 10 kalendāra dienas ilgā atvaļinājumā, lai būtu klāt jaundzimušajam bērnam viņa dzīves pirmajos brīžos un sniegtu atbalstu savai partnerei un viņas bērniem. Tomēr apstrīdētā norma paredzot tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu pēc bērna piedzimšanas tikai bērna tēvam, bet neparedzot šādas tiesības bērna mātes partnerei, kas faktiski esot uzskatāma par vienu no jaundzimušā bērna vecākiem.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka likumdevējs nav izpildījis tam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt arī viendzimuma partneru ģimenes juridisko aizsardzību un ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu. Proti, likumdevējs neesot noteicis atbilstošu viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un paredzējis šādu ģimeņu sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus. Pat tad, ja varētu uzskatīt, ka likumdevējs ir nodrošinājis viendzimuma partneru ģimeņu aizsardzību, apstrīdētā norma neatbilstot tiesiskās vienlīdzības principam un bērna vislabāko interešu prioritātes principam.

Tiesas secinājumi

Par apstrīdētās normas satversmības izvērtējumu

Satversmes tiesa secināja, ka saskaņā ar apstrīdēto normu tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu ir darbiniekam, kas kļuvis par bērna tēvu. Civillikuma tiesiskais regulējums izsmeloši noteic, kura persona noteiktā situācijā ir atzīstama par bērna tēvu. Proti, saskaņā ar Civillikuma normām par bērna tēvu, kuram ir tiesības saņemt apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu, ir uzskatāms vīrietis, kas:

1) atzīstams par bērna tēvu, pamatojoties uz paternitātes pieņēmumu; 2) brīvprātīgi atzinis paternitāti; 3) atzīts par bērna tēvu ar tiesas spriedumu. [11.1.]

Apstrīdētās normas un ar to sistēmiski saistītu tiesību normu interpretācijas rezultātā Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētajā normā noteiktā atvaļinājuma mērķis ir dot bērna tēvam iespēju būt kopā ar savu ģimeni uzreiz pēc bērna piedzimšanas, lai sniegtu atbalstu bērna mātei. Vienlaikus šis atvaļinājums ļauj bērna tēvam veidot emocionālu saikni ar bērnu un sniegt atbalstu bērna mātei, citstarp uzņemoties rūpes par bērnu. Savukārt paternitātes pabalsts, ko piešķir bērna tēvam, kas devies apstrīdētajā normā paredzētajā atvaļinājumā, daļēji aizstāj bērna tēvam atvaļinājuma laikā negūtos darba ienākumus, tādējādi nodrošinot tēva un pastarpināti arī viņa ģimenes ekonomisko aizsardzību. Paternitātes pabalsts ir paredzēts, lai veicinātu tēva iesaistīšanos jaundzimušā bērna aprūpē. [11.2.]

Satversmes tiesa konstatēja, ka Pieteikuma iesniedzēja neapšaubā apstrīdētajā normā bērna tēvam noteiktā atvaļinājuma vai tā piešķiršanas kārtības satversmību, bet viņa uzskata, ka valsts nav izpildījusi tai no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt aizsardzību arī viendzimuma partneru ģimenēm. Pat tad, ja varētu uzskatīt, ka valstī ir nodrošināta šādu ģimeņu aizsardzība, apstrīdētā norma, pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, esot atzīstama par neatbilstošu tiesiskās vienlīdzības principam un bērna vislabāko interešu aizsardzības principam. [11.3.]

Tādēļ šajā lietā Satversmes tiesa izvērtēja apstrīdētās normas satversmību tiktāl, ciktāl apstrīdētā norma neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu. [11.3]

Par Satversmes 110. panta pirmā teikuma saturu un tvērumu

Satversmes tiesa norādīja, ka Satversmes 110. panta pirmajā teikumā visupirms noteikts valsts pienākums aizsargāt laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti. Laulība ir vēsturiski izveidojusies ģimenes attiecību forma, kuras aizsardzība Satversmes 110. panta pirmajā teikumā paredzēta, citstarp apzinoties laulības ceļā izveidotas ģimenes dabisko potenciālu radīt jaunu dzīvību un tādējādi sekmēt sabiedrības ilgtspēju. Citāds laulības jēdziena saturs var tikt noteikts, izdarot grozījumus Satversmes 110. panta pirmajā teikumā. [12.1.]

Satversmes 110. panta pirmais teikums līdzās valsts pienākumam aizsargāt un atbalstīt laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī ģimeni, vecākus un bērnus. Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertais valsts pozitīvais pienākums aizsargāt un atbalstīt ģimeni neattiecas tikai un vienīgi uz laulības ceļā izveidotu ģimeni. [12.1.]

Satversmes tiesa secināja, ka ģimene ir sociāla institūcija, kas balstās uz sociālajā realitātē konstatējamām ciešām personiskām saitēm, kuru pamatā ir sapratne un cieņa. Pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām, starp bērnu un personu, kas šo bērnu aprūpējusi, atkarībā no tā, vai viņi dzīvo kopā, viņu attiecību ilguma un kvalitātes, kā arī pieaugušā lomas attiecībās ar bērnu var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības. Ciešu personisku saišu pastāvēšana starp personām izriet no to noslēgtās laulības vai radniecības fakta, tomēr sociālajā realitātē ciešas personiskas saites rodas arī citos veidos, piemēram, faktiskas kopdzīves rezultātā. Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī faktisku ģimeni. [12.1.]

Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir definēts laulības jēdziens – savienība starp vīrieti un sievieti –, bet šajā pašā normā lietotais ģimenes jēdziens nav konkretizēts un neizvirza dzimumu par kritēriju tādu personu noteikšanai, kuras atzīstamas par ģimeni. [12.1.]

No Latvijas kā neatkarīgas, demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatnormas izriet, ka valsts konstitucionāla vērtība ir cilvēka cieņa. Cilvēka cieņa raksturo cilvēku kā augstāko demokrātiskas tiesiskas valsts vērtību. Cilvēka cieņa kā pamattiesība piemīt ikvienam cilvēkam neatkarīgi no jebkādiem nosacījumiem. [12.2.]

Ar cilvēka cieņas principu nav savienojams uzskats, ka viena cilvēka cieņai varētu būt mazāka vērtība nekā cita cilvēka cieņai. Cilvēka cieņas princips neļauj valstij atteikties no pamattiesību nodrošināšanas noteiktai personai vai personu grupai. Sabiedrībā pastāvoši stereotipi nevar kalpot par konstitucionāli attaisnojamu pamatu noteiktas personas vai personu grupas pamattiesību liegšanai vai ierobežošanai demokrātiskā tiesiskā valstī. [12.2.]

Satversmes 110. panta pirmais teikums ir cieši saistīts ar personai Satversmes 96. pantā noteiktajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Viens no personas privātās dzīves elementiem ir tās dzimumuzvedība. Personas dzimumuzvedības brīvība ir aizsargājama neatkarīgi no tā, kādā formā tā izpaužas vai kāda ir personas seksuālā orientācija. Satversmes 96. pants citstarp ietver ikvienas personas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. [12.2.]

Sabiedrību veido ne vien tādas personas, kas pēc savas dabas veido ciešas personiskas un ģimeniskas attiecības ar pretējā dzimuma pārstāvjiem, bet arī tādas personas, kas pēc savas dabas veido šādas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem. Atbilstoši cilvēka cieņas principam valstij vienādā mērā jārespektē arī tie sabiedrības locekļi, kuri pēc savas dabas veido personiskas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem, kā arī jārespektē tas, ka uz šo attiecību pamata var izveidoties ģimene. Attiecīgi Satversmes 110. panta pirmais teikums kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī viendzimuma partneru ģimenes. [12.2.]

Satversmes tiesa uzsvēra: tas vien, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija vai Eiropas Savienības tiesību normas neparedz valsts pienākumu nodrošināt personai noteiktas tiesības vai nodrošināt personas tiesības noteiktā veidā, nenozīmē to, ka šāds pienākums valstij neizrietētu no vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām. [12.2.]

Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverti divi likumdevēja pienākumi: 1) nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību; 2) nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu. Abi no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošie likumdevēja pienākumi ir savstarpēji cieši saistīti. Ja valsts nenodrošina ģimenes juridisko aizsardzību, proti, nenosaka ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, tad nav iespējams šo attiecību dalībniekiem nodrošināt arī Satversmes 110. pantā ietvertās sociālās un ekonomiskās tiesības. [12.3.]

Lai gan likumdevējam ir rīcības brīvība, nosakot ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma un ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumu formu un saturu, šī rīcības brīvība nav neierobežota. Likumdevējam ir tiesības noteikt tādu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, kas ir balstīts uz objektīviem un pamatotiem kritērijiem. Likumdevējam ir pienākums ņemt vērā šo attiecību specifiku, tai skaitā arī šo attiecību dalībnieku un situāciju atšķirības, kas prasa nodrošināt atbilstošu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus. Turklāt, nosakot ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus, likumdevējam jāņem vērā vispārējie tiesību principi un citas Satversmes normas, starptautiskās un Eiropas Savienības tiesības, kā arī saskaņā ar Satversmes ievada piektās rindkopas otro teikumu jānodrošina, ka attiecīgais tiesiskais regulējums ir vērsts uz saliedētas sabiedrības veidošanu. [12.3.]

Atbilstoši Satversmes 110. panta pirmajam teikumam likumdevējam ir pienākums nodrošināt citstarp arī viendzimuma partneru ģimenes juridisku aizsardzību un paredzēt arī šādai ģimenei atbilstošus sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus, ievērojot vispārējos tiesību principus un citas Satversmes normas. Lai gan likumdevējs bauda noteiktu rīcības brīvību gan viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma, gan ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumu formas un satura noteikšanā, tam nav rīcības brīvības izvēlēties, vai šādai ģimenei vispār ir jānodrošina juridiskā aizsardzība, kā arī ekonomiskā un sociālā aizsardzība un atbalsts. [12.3.]

Līdz ar to Satversmes tiesa secināja, ka Satversmes 110. panta pirmais teikums prasa, lai likumdevējs nodrošina ikvienas ģimenes, tai skaitā arī viendzimuma partneru ģimenes, juridisko aizsardzību un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus.

Par satversmības izvērtējuma metodoloģiju

Pārbaudot, vai apstrīdētā norma, ciktāl tā sakarā ar bērna piedzimšanu neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei, atbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, Satversmes tiesai bija jānoskaidro:

1) vai likumdevējs ir noteicis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un paredzējis viendzimuma partneru ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumus sakarā ar bērna piedzimšanu;

2) vai noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums un paredzētie sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumi ļauj vismaz minimālā apmērā nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu sakarā ar bērna piedzimšanu;

3) vai noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums un paredzētie sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumi atbilst vispārējiem tiesību principiem. [13.]

Par tiesisko regulējumu, kas ir attiecināms uz viendzimuma partneru ģimeni sakarā ar bērna piedzimšanu

Satversmes tiesa secināja, ka tiesiskie mehānismi, kurus Saeima un Tieslietu ministrija norādīja kā apliecinājumu tam, ka likumdevējs ir respektējis viendzimuma partneru ģimenes, aptver dažādu situāciju kopumu un citstarp var tikt attiecināti arī uz viendzimuma partneriem, kas nonāk šā regulējuma tvērumā. Taču viendzimuma partneru tiesības izmantot atsevišķus normatīvajos aktos paredzētus mehānismus, kas turklāt ir piemērojami specifiskās situācijās, nevar uzskatīt par viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Turklāt šie Saeimas un Tieslietu ministrijas norādītie mehānismi nenodrošina viendzimuma partneru ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību sakarā ar bērna piedzimšanu. [14.1.]

Satversmes tiesa konstatēja, ka likumdevējs ir noteicis laulībā balstītas ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un nodrošinājis laulāto ekonomisko un sociālo aizsardzību noteiktās situācijās, kā arī noteicis ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus arī tādām divu dažādu dzimumu partneru ģimenēm, kurā piedzimst bērns, neatkarīgi no tā, vai starp bērna māti un tēvu ir noslēgta laulība. [14.2.]

Satversmes tiesa secināja, ka Civillikumā noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums ir vienlīdz piemērojams arī bērna un viņa mātes attiecībām viendzimuma partneru ģimenē. Tātad arī viendzimuma partneru ģimenei ir piemērojams tiesiskais regulējums, kas nosaka sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumus bērna mātei. Tomēr bērna mātes partnerei nevar piemērot Civillikumā noteikto bērna un tēva

ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, kā arī tiesisko regulējumu, kas bērna tēvam piešķir tiesības izmantot ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumus. [14.2.]

Atbilstoši tiesiskajam regulējumam viendzimuma partneru ģimenē juridiskā aizsardzība un sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumi ir pieejami tikai mātei un viņas bērnam. Tādējādi viendzimuma partneru ģimenei pieejamā aizsardzība un atbalsts pēc būtības neatšķiras no aizsardzības un atbalsta, kas pieejams tādai ģimenei, kura sastāv tikai no mātes un viņas bērna. Tātad spēkā esošais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums nenodrošina aizsardzību un atbalstu viendzimuma partnerēm un viņu ģimenē piedzimušiem bērniem kā vienotai ģimenei. [14.2.]

Satversmes tiesa secināja, ka likumdevējs nav noteicis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un nav paredzējis viendzimuma partneru ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus sakarā ar bērna piedzimšanu. Tātad likumdevējs nav izpildījis tam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt arī viendzimuma partneru ģimenes juridisko, sociālo un ekonomisko aizsardzību. [14.2.]

Līdz ar to Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam. [14.2.]

Par apstrīdētās normas spēku laikā

Satversmes tiesa atzina: lai noteiktu viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus ar atbilstošu formu un saturu, likumdevējam nepieciešams veikt padziļinātu un kompleksu izpēti. Turklāt viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskais

regulējums var būtiski ietekmēt visu tiesību sistēmu. Tāpēc šā tiesiskā regulējuma un sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumu izstrādāšanai un noteikšanai likumdevējam ir nepieciešams saprātīgs laiks. [15.]

Satversmes tiesa konstatēja, ka Pieteikuma iesniedzēja ir izteikusi lūgumu attiecībā uz viņu atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no viņas partneres otrā bērna dzimšanas dienas. Satversmes tiesa norādīja: lai novērstu Pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārumu, attiecībā uz viņu ir nepieciešams atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no viņas partneres otrā bērna dzimšanas dienas, kas uzskatāma par viņas pamattiesību aizskāruma rašanās brīdi. [15.]

Satversmes tiesa nosprieda:

1. Atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija.

2. Attiecībā uz personu C atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no viņas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Spriedums nav pārsūdzams.

Sprieduma teksts ir pieejams Satversmes tiesas mājaslapā:

https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2019/12/2019-33-01_Spriedums.pdf

Relīze sagatavota ar mērķi veicināt izpratni par Satversmes tiesā izskatāmajām lietām. Tā nav uzskatāma par nolēmuma daļu un nav saistoša Satversmes tiesai. Spriedumi, lēmumi un cita informācija par Satversmes tiesu atrodama tiesas mājaslapā www.satv.tiesa.gov.lv.

Zanda Meinarte

Satversmes tiesas

sabiedrisko attiecību speciāliste

Zanda.Meinarte@satv.tiesa.gov.lv

67830759, 26393803